
A gombatermesztés szerepe az átalakuló magyar mezőgazdaságban

Horváth Gábor

Veszprémi Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar,
Keszthely

ÖSSZEFOGLALÁS

A közeledő Európai Unió csatlakozás előtt (és azzal együtt) a magyar agrárgazdaságnak várhatóan jelentős változásokon kell átmennie. A termelési szerkezetnek alkalmazkodnia kell az Európai Unió követelményeihez és mindezek mellett meg kellene őriznie a magyar mezőgazdaság világszintű versenyképességét is. Az új szerkezetben nagyobb figyelmet kellene fordítani a komparatív előnyeinket jól kihasználó, jó piaci lehetőségekkel bíró speciális termékekre (aprótermékekre) is. Az ide tartozó termékek a kistermelés keretei között is gazdaságosan állíthatók elő, kereskedelmük korlátozásokkal nem vagy csak kevésbé sújtott, piacuk pedig sok esetben szinte korlátlan. A cikk egy ilyen speciális termékkel, a gombával foglalkozik. A gombatermesztés az elmúlt évtizedben hazánkban jelentős fejlődésnek indult, a termelés négyszeresére, az export pedig ötszörösére növekedett. Amennyiben sikerül továbbra is a megfelelő háttérrel biztosítani (szaktanácsadás, kedvezményes kölcsönök stb.), akkor a gombatermesztés a jövőben a magyar mezőgazdaság egyik legjövődélmezőbb ágazata lehet.

SUMMARY

The structure of Hungarian agriculture should be changed before the EU accession. The new structure should fulfill EU requirements and also produce competitive products. Unconventional products (mushroom, fish, honey etc.) have a lot of advantages: they can be produced on small farms, their trade is mainly free of regulation and their markets are almost unlimited. This paper deals with one of these alternative agricultural enterprises, namely mushroom production. Hungarian mushroom production – in spite of difficulties – has witnessed remarkable expansion: it has increased its production by fourfold and its export by fivefold in less than ten years. The low level of wages gives Hungary significant advantage over its competitors. If we could ensure the appropriate infrastructure (technical advice, bank loans, etc.) the mushroom industry would become one of the most profitable sectors of Hungarian agriculture.

A közeledő Európai Unió csatlakozás előtt (és azzal együtt) a magyar agrárgazdaságnak – s így természetesen az agrár-külkereskedelemnek is – várhatóan jelentős változásokon kell átmennie. A termelési- és exportszerkezetnek alkalmazkodnia kell az Európai Unió követelményeihez és mindezek mellett meg kellene őriznie a magyar agrártermékek világszintű versenyképességét is.

Jelenlegi agrárexportunk a támogatási versenynek leginkább kitett, jelentős kereskedelmi korlátokkal sújtott termékkörökben (pl. búza, sertéshús stb.) kínál nagyobb mennyiségeket. Ezek a termékek előreláthatólag a jövőben is fontos szerepet fognak játszani az agrárexportunkban, azonban mellettük nagyobb figyelmet kellene fordítani a komparatív előnyeinket jól kihasználó, jó piaci lehetőségekkel bíró speciális termékekre is. Az ide tartozó termékek

a kistermelés keretei között is gazdaságosan állíthatók elő, kereskedelmük korlátozásokkal nem vagy csak kevésbé sújtott, piacuk pedig sok esetben szinte korlátlan. Az agrár-export diverzifikációjával tompíthatóak a volumen-hordozó termékek világszintű árának ingadozásából adódó kedvezőtlen gazdasági hatások, az export-bevétel pedig egyenletesebbé, kiszámíthatóbbá tehető a több lábbon állásnak köszönhetően. Az exportra kerülő speciális termékek mennyiségének növekedésével párhuzamosan az azokat előállító termelők anyagi biztonsága, termelési kedve is növekedhet, ami kedvező hatással lehet a magyar mezőgazdaság fejlődésére.

A diverzifikációnak vannak azonban hátrányai is. Mivel változatos termékekről és kisebb volumenekről van szó, jelentősen megnövekszik az értékesítési folyamatba bevont szervezetek száma. A különböző termékcsoportok eltérő jellegéből adódóan az exporthoz különféle állat- és növény-egészségügyi igazolások kellenek, másféle értékesítési csatornákra van szükség, és a forgalom nyilvántartása is bonyolultabbá válik a sokszínűség és a kisebb volumenek miatt. A nehezebb áttekinthetőség következtében a speciális termékek termelésének és exportjának állami szabályozásának és a támogatási rendszernek az átalakítására is szükség lehet. Ezek a tényezők mind jelentős költségnövekedést okoznak, ezért felmerülhet a kérdés, hogy az agrár-export diverzifikációjával elérhető export-bevétel-növekedés arányban van-e a vele járó költségnövekedéssel.

A kérdés eldöntéséhez meg kell vizsgálni, hogy mely termékek tartoznak a diverzifikációnál számításba vehető körbe, ezek jelenleg milyen piaci pozíciókkal rendelkeznek, valamint milyen szerepet játszanak az agrár-exportban. E cikk keretében a speciális termékek közül a gomba jelenlegi magyarországi piaci és termelési háttérét mutatom be.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A gombatermesztésre vonatkozó információkat az adott termékhez kapcsolódó érdekképviseleti szervektől, terméktanácsoktól és a kapcsolódó hazai és nemzetközi irodalmi forrásokból gyűjtöttem. Munkámhoz felhasználtam a külföldi tanulmányútjaim során – Angliában és Írországban – szerzett személyes tapasztalataimat és az ott gyűjtött adatokat is. Az összegyűjtött ismeretanyagot kiegészítettem néhány gombatermesztővel készített mélyinterjúval és saját kérdőíves felméréssel is. A kutatás során 25, az ország különböző területein tevékenykedő, véletlenszerűen kiválasztott termelőnek juttattam el kérdőívet. A kérdések a gombatermesztés piaci jellemzőire és termelési

¹ 1 ír font (IEP) = 330 Ft (HUF) MNB középárúlyamon, 2001. március

hátterére vonatkoztak. Mindezek mellett jó képet kaptam a termelők véleményéről az ágazat problémáival kapcsolatban. A kiküldött kérdőívekből összesen 20 db érkezett vissza. Ezek között voltak hiányosan kitöltöttek is (2 db), azonban a megválaszolt kérdéseknél természetesen figyelembe vettem a bennük közölt válaszokat is. A válaszadók viszonylag kis száma miatt az eredmények nem tekinthetők szignifikánsnak, azonban jeleznek olyan tendenciákat, melyek jelzésértékűek lehetnek a szakemberek számára.

Az összegyűjtött adatokat a MS EXCEL 5.0 program segítségével dolgoztam fel. Munkám során a program által biztosított egyszerűbb matematikai és statisztikai módszereket (százalékszámítás, számtani átlag számítás) alkalmaztam. A kapott eredményeket a könnyebb értelmezhetőség érdekében táblázatokba foglaltam és – ahol ennek szükségét láttam – az EXCEL-ben készített grafikonokat és diagramokat használtam a szemléltetésre

A GOMBATERMESZTÉS SZEREPE A FOGLALKOZTATÁSBAN

A gombatermesztés bevételt és munkalehetőséget kínálhat már a kisebb gazdaságokban is, emellett ideális kiegészítő tevékenység lehet a felesleges munkaerő kihasználására. A mérettől függően a gombatermesztés lehet elsődleges bevételi forrás (a megkérdezettek 70%-ánál), de másodállásban vagy más mezőgazdasági tevékenységgel együtt is végezhető (a válaszadók 30%-a esetében). Ez utóbbi esetben – kitűnő pénzáramlási mutatói miatt – igen jó jövedelem-kiegészítésként szolgál, mivel átlagosan a felmérésben szereplők összes jövedelmének 30-40%-át adja. Érdekes megemlíteni, hogy a gombatermesztők szinte mindegyike a nagyobb jövedelem reményében kezdte el tevékenységét, a hagyományok egyáltalán nem játszanak olyan fontos szerepet, mint pl. a nyúltenyésztés esetében. Az utóbbi években – elsősorban a nyugati országokban – egyre többen foglalkoznak szabadidős tevékenységként, „hobbiból” a gombatermesztéssel. Magyarországon jelenleg 40 cég és több mint 1.500 termeszto dolgozik az ágazatban, mely így több mint 10 ezer ember megélhetését biztosítja. Kimondottan gombatermesztéssel 25-30 nagy, 300 közepes és mintegy 600-700 kistermelő foglalkozik (Hajdú-Bihari Napló, 2000).

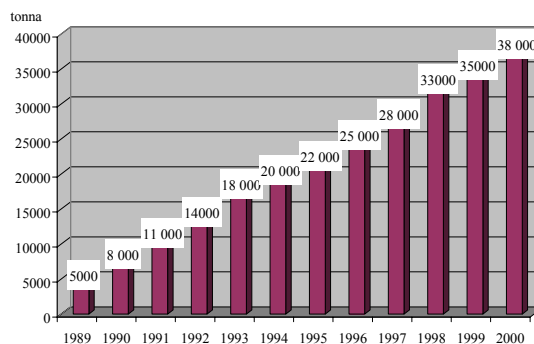
A TERMELÉS VÁLTOZÁSAI A RENDSZERVÁLTÁST KÖVETŐEN

Az utóbbi évtizedben a gombatermesztés is jelentős változásokon ment keresztül, azonban a legtöbb mezőgazdasági ágazattól eltérően ez nem járt termelés-visszaeséssel. Éppen ellenkezőleg: a gombatermesztés dinamikusan növekedett, aminek eredményeképpen a megtermelt gomba mennyisége 1990-hez képest a hétszeresére (!) emelkedett (I. ábra).

A termelés évi átlagos (számtani) növekedési üteme 1990 és 2000 között 23% volt, ami évenként

3.300 tonnás termelésbővülésnek felel meg (I. táblázat). Ez a növekedés 1999-2000-ben némileg lelassult, ami a III. fázisú komposzt bevezetésének köszönhető. (Az általam megkérdezettek 40%-a már ilyen komposztot használt 2000-ben.) A gombatermesztők többsége ugyanis még nincs teljesen tisztába ennek a komposztnak a használatával, ami egyes termelőknél alacsonyabb terméssel, míg másoknál épp ellenkezőleg, túl magas hozammal járt, amire nem voltak kellőképpen felkészülve, így annak jelentős része veszendőbe ment.

I. ábra: A magyar gombatermesztés alakulása 1990-2000 között

Forrás: Országos Zöldség Terméktanács (OZT)

Figure 1: Changes in Hungarian mushroom production levels between 1990-2000

1. táblázat

A gombatermesztés változásai 1989 és 2000 között

	Termelés(t)(1)	Termelés-növekedés az előző évhez képest (t)(2)	Termelés-növekedés (az előző év %-ában)(3)
1989	5.000	-	-
1990	8.000	3.000	60,0%
1991	11.000	3.000	37,5%
1992	14.000	3.000	27,3%
1993	18.000	4.000	28,6%
1994	20.000	2.000	11,1%
1995	22.000	2.000	10,0%
1996	25.000	3.000	13,6%
1997	28.000	3.000	12,0%
1998	33.000	5.000	17,9%
1999	35.000	2.000	6,1%
2000	38.000	3.000	8,6%

Forrás: OZT, ill. saját számítás

Table 1: Changes in Hungarian mushroom production between 1989 and 2000

production, t(1), yearly production changes, t(2), production changes as a percent of previous year(3)

A megtermelt gomba legnagyobb részét, mintegy 85-90%-át a csiperkegomba teszi ki. A laskagomba 9-10%-kal, míg a shii-take 1-2%-kal részesedik az össztermésből. A felsorolt gombafajokon kívül még néhány gombafaj – pl. harmatgomba, gyapjas

tintagomba, peccsétviasz gomba stb. – termesztésére van lehetőség, azonban ezek mennyisége nem éri el a kereskedelmi szintet. A csiperkefajták közül a fehér csiperke a legismertebb és a legnagyobb mennyiségben termesztett gomba, de a barna kalapos csiperkére is lenne kereslet belföldön és külföldön egyaránt.

A „Hungaricum”-nak számító laskagomba – úgy tűnik – kiheverte az elmúlt évek termelési válságát, így várható, hogy a közeljövőben – az export növekedése mellett – a hazai piacokon is nagyobb szerephez jut. A shii-take – melyet a korábban ismertetett okok miatt sokan a XXI. század termesztett gombájának tartanak – termelése is folyamatosan növekszik, azonban az előző két gombafajhoz képest a termésmennyiség igen ingadozó és kiszámíthatatlan.

Összességében elmondható, hogy az alapanyagok tekintetében a magyar gombatermesztés igen jól áll, hiszen az igényeknek megfelelő mennyiségben és minőségben vagyunk képesek azt előállítani. A termelés növekedésének legnagyobb akadály a termesztés területén tapasztalható technológiai lemaradás, mely jelentősen megnehezíti a hazai gombatermesztők helyzetét.

A termelésben leginkább elterjedt módszer ugyanis a zsákos termesztés, melynek az élőkommunka-igénye igen magas, ezért a termesztők 25%-ának van állandó alkalmazottja és a többi 75% is igénybe vesz alkalmanként külső segítséget. A kérdőíves felmérés alapján elmondható, hogy a gombatermesztés elsősorban pincékben (55%) és átalakított épületekben (20%) folyik. A pincei termesztésben nagy gondot okoz, hogy a nem klimatizált pincékben a nyári hőség idején nem lehet biztonságosan termelni, ami jelentős jövedelem-kieséssel jár.

Ugyanez a probléma a felszíni épületekkel (volt istállókkal, mezőgazdasági épületekkel) is, amennyiben a klimatizálásuk nem megoldott. Ha azonban sikerül megoldani a hőszigetelést és a klíma szabályozását, alkalmassá tehetők gombatermesztés céljára. Ezeknek az épületeknek a pincékkel szembeni nagy előnyük az, hogy a gépesítésük és fertőtlenítésük könnyebben megoldható, mint a pincékben.

A gombatermesztés harmadik módja a speciális, kimondottan gombatermesztés céljából épített fóliasátrak és fóliaházak használata, melyekben a válaszadók 25%-a folytatja tevékenységét. Az utóbbi időben megfigyelhető tendencia szerint ezek a klimatizált termesztőházak – legalábbis az üzletszerű gombatermesztésben – kezdik átvenni a pincék helyét (Rózsai és Nagy, 1997).

A gomba-ágazatra is – a mezőgazdaság egészéhez hasonlóan – jellemző a tőkehiány, ami igen nehézé teszi (illetve sokszor ellehetetleníti) a beruházásokat. Mivel a gombasátrak és termesztőházak építése igen költséges, ezért a termelők állami segítségre szorulnak. Jó megoldás lenne, ha kedvezményes, hosszú lejáratú hitelek vehetnének fel a termelők (Világgazdaság, 1999). A támogatásnak ez a formája Európa legnagyobb gombatermesztő országában, Hollandiában is elterjedt és sikeres. A befektetés

megtérülne, mivel a gombát extraprofitál lehetne értékesíteni. Ha azonban nem történik meg a technológiaváltás, akkor könnyen elveszíthetjük kedvező piaci pozícióinkat. A fejlesztéshez nagy segítséget jelenthet az állami támogatás, mely a termesztők részére 2001-től rendelkezésre áll gombapincék korszerűsítésére, illetve gombasátrak létesítésére.

A GOMBA ÉRTÉKESÍTÉSÉNEK ÉS EXPORTJÁNAK FŐBB JELLEMZŐI

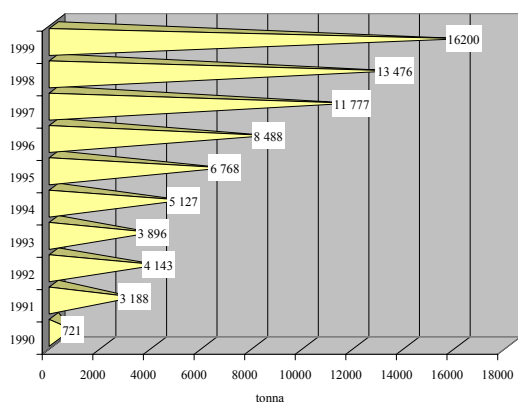
Magyarországon a gomba kereskedelme a mezőgazdaság más ágazatainak termékeitől eltérően, egyedi módon alakult ki. A megtermelt gomba jelentős részét (20-80%-át) legtöbbször maguk a termesztők adják el a vevőknek, illetve a nagybani piacokon. Az utóbbi időben azonban a kiskereskedelem átalakulásának következtében – a nagy áruházláncok, szupermarketek előretörése miatt (melyek a gombatermés 30-80%-át veszik meg) – egyre csökken a nagybani piaci értékesítés. Ezek a kereskedelmi láncok rendkívül jól szervezettek és ezt a szállítóiktól is megkövetelik. A termelőknek képeseknek kell lenniük arra, hogy az igényelt mennyiséget mindig azonos minőségben és pontossággal szállítani tudják. Ezeket a követelményeket a kistermelők az esetek többségében nem tudják teljesíteni, ezért nem véletlen, hogy hazánkban is egyre terjedőben van a gombakereskedelem jelentős gombatermesztő országokban – mint pl. Írország – elterjedt módja. Ez alapvetően egy ún. szatellit rendszeren alapszik, aminek lényege, hogy az egyéni termelők egy központi komposztgyártó céghez kapcsolódnak, mely ellátja őket a gombacsírákkal telített komposzttal. Ezek a cégek aztán összegyűjtik, osztályozzák, majd piacra viszik a megtermelt gombát, így – több forrásból intézve felvásárlásaikat – már ki tudják elégíteni a szupermarketek igényeit és feltételeit. A termelők így gombájuknak biztos piacot találnak, és – nem mellesleg – a szerződés keretében a komposztot is olcsóbban kapják.

A magyar gombatermelés növekedésével párhuzamosan az exportra kerülő gomba mennyisége is folyamatosan növekedett. 1999-ben több mint 16 ezer tonna friss gombát (2. ábra) és 11 ezer tonna gombacsírárt exportáltunk. Ez azt jelenti, hogy az exportra került mennyiség 1991-óta az ötszörösére növekedett. Érdemes megemlíteni, hogy a laskagomba kivitelünk 1997 és 1999 között megduplázódott. Az ágazat exportorientáltságát mutatja, hogy a Magyarországon megtermelt gomba egyre növekvő hányada – 1999-ben már 46%-a – külföldi piacon talál vevőkre (ez az arány 1995-ben még csak 30% volt).

Az export volumenének bővülésével egyidejűleg évről évre növekedett a gombából származó exportbevételünk is, s az 1999-es évben elérte a 30 millió dollárt (3. ábra). A gombakivitel legnagyobb részét a termesztett gomba képezi, aminek 85-90%-át a csiperke adja. A maradékon a laskagomba (9-10%) és az egyéb gombafélék (1-2%) osztoznak.

Konzervgombaként – aminek éves mennyisége 160-790 tonna között változik – szinte kizárólag csiperkét értékesítünk.

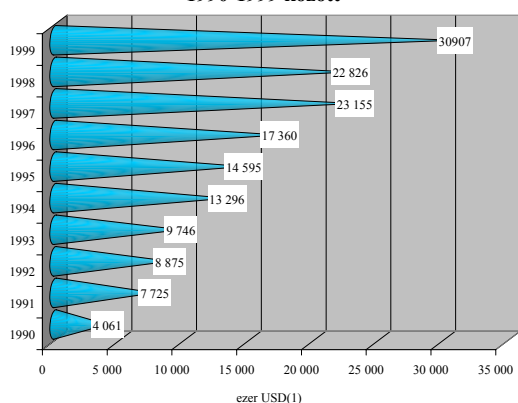
2. ábra: A magyar friss gombaexport mennyiségének alakulása 1990-1999 között

Forrás: OZT

Figure 2: Hungarian mushroom export between 1990-1999 in tons

3. ábra: A magyar friss gombaexport értékének alakulása 1990-1999 között

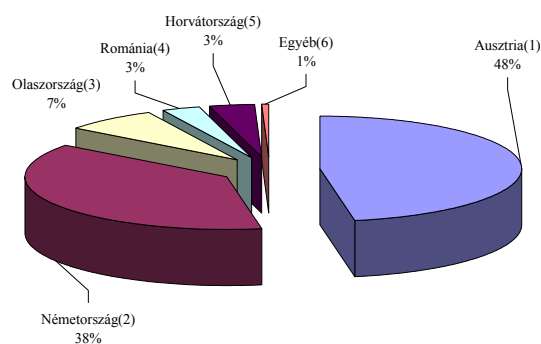
Forrás: OZT

Figure 3: The changes in mushroom exports (1990-1999) thousand USD(1)

A friss gomba legfőbb piaca hagyományosan az Európai Unió, azon belül is Ausztria és Németország (4. ábra). A gombaexport a földrajzi relációt tekintve igen koncentrált, mivel ebbe a két országba kerül az összes kiszállított gombamennyiség 84%-a és innen kapjuk a gombaexportból származó bevételeink közel 90%-át. Ausztria a csiperkegomba legfőbb piaca, míg Németország – a jelentős csiperkevásárlás mellett – a magyar laskagomba legfontosabb importőre. A harmadik helyen áll Olaszországba szinte kizárólag csiperkét exportálunk, amelynek értéke 1999-ben 1,2 millió dollár volt. Románia és Horvátország éves szinten mintegy 300-300 ezer dollárral járul hozzá az exportbevételekhez. A konzervgomba kivitelünk a környező országokba (Csehország, Bosznia-Hercegovina stb.) irányul, mivel a magas védővám

miatt nem versenyképes az EU piacain (Magyar Agrárkamara, 1999).

4. ábra: A főbb piacok részesedése a 1999-ben exportált gombamennyiség alapján

Forrás: saját számítás

Figure 4: The main export markets for Hungarian mushroom in 1999

Austria(1), Germany(2), Italy(3), Romania(4), Croatia(5), Other countries(6)

Mint láthatjuk, a magyar gombatermékek több mint 90%-a az Európai Unióban talál vevőre. Ez a nagyfokú területi koncentráció és – ezzel együtt – az ottani értékesítési ár változása az oka annak, hogy az exportárbevétel nem növekedett ugyanolyan mértékben, mint a kiszállított mennyiség. Az értékesítési árak az EU-ban ugyanis az utóbbi években folyamatosan csökkentek (2. táblázat).

2. táblázat

A friss gomba átlag exportárának alakulása 1996-1999 között (USD/kg)

	Csiperke(1)	Laskagomba(2)
1996	1,94	2,67
1997	1,90	2,76
1998	1,63	2,40
1999	1,52	2,03

Forrás: G14, ill. saját számítás

Table 2: The export prices of fresh mushroom between 1996-1999 (USD/kg)

Champignon(1), Oyster-mushroom(2)

Az Európai Unió piacain a magyar gombának legnagyobb konkurenciát Hollandia, a volt szocialista országok közül pedig Lengyelország jelenti. Azonban míg Hollandiában a gombatermesztésre a mezőgazdasági stratégiában jelentős figyelmet fordítanak, nálunk még a kertészeti ágazatok között sem kap megfelelő támogatottságot.

Magyarország számára irreális cél lenne a holland piaci részesedés csökkentése, mivel sem árban, sem pedig mennyiségben nem tudjuk felvenni velük a versenyt. A korábban már említett hátrány (a pincei termesztés nagy aránya) viszont a német piacon előnyvé fordítható, mivel a pincében termelt gomba iránt – annak kedvező szárazanyag-tartalma és jó

eltarthatósága miatt – folyamatos kereslet van (Nagy, 1997). Ezt a különbséget kihasználva ebben a piaci szegmensben vezető szerepet tölthetnénk be (mivel a hollandok többnyire felszíni termesztést folytatnak). További lehetőségeket kínál még a laskagomba és a shii-take gomba is, melyekből az EU termelése igen alacsony.

A magyar gomba piacra jutását nehezíti, hogy a gombára vámkontingensek vannak érvényben, melyek az EU kibővülésével sem változtak. Ez Ausztria EU csatlakozása miatt igen érzékenyen érintette a magyar kereskedőket, mivel a kedvezményes, 3%-os vám helyett a kontingens kihasználása után kénytelenek voltak jóval magasabb, 14,9%-os vám mellett szállítani (Rózsai és Nagy, 1997). Ez a magas vám rontotta az alkupozíciókat és csak alacsonyabb bevételek elérését tette lehetővé.

A csiperkegomba esetében Magyarország 1999. július 1. és 2000. június 30. között 4.200 tonna kedvezményes kvótával rendelkezett (Csendes és Maczák, 1999). Ez a kedvezményes kvóta a 2000 közepén történt megállapodást követően 8.000 tonnára emelkedett (mely vámkontingens évente 800 tonnával növekszik majd). Eddig a mennyiségig 2,8%-os kedvezményes vám érvényes, e felett viszont továbbra is marad a 12,8%-os vám (Koronczy, 2001). Laskagomba esetében nem rendelkezünk ilyen kedvezményes kvótával. A gombakonzerv esetében a vám igen magas, mértéke 19,2% + 231 Euro/100 kg gomba. Ez a vámtéher a vételár közel kétszerese.

A GOMBATERMESZTÉS KÖLTSÉG- ÉS JÖVEDELEMVISZONYAI

A gombatermesztők túlnyomó része vásárolt komposztot illetve alapanyagot termel, melyet többnyire (kutatásaim alapján 90-100%-ban) állandó, szerződéses partnerektől szereznek be. A jó minőségű komposzt a sikeres termeléshez elengedhetetlen fontosságú, nem véletlen tehát, hogy

a becsírázott komposzt beszerzési ára teszi ki a költségek legnagyobb részét, több mint 50%-át. A gombatermesztés alapanyagai ma már az ország minden területén beszerezhetőek megfizethető áron.

A gombatermesztés – a kertészeti ágazatok többségéhez hasonlóan – élőmunka-igényes ágazat. Az elvégzendő munkák két fő részre oszthatók, melyek eltérő képzettségű munkaerőt igényelnek. Az egyik rész a fizikai munka, mely a komposzt kezeléséhez (behordás, gyűrés, takarás, borzolás, kihordás) szükséges. Ezt egy átlagos képességű mezőgazdasági munkás el tudja végezni. A munkák másik része a szedéshez kapcsolódik. A jól képzett és hozzáértő szedők (többnyire nők) nagymértékben növelhetik a megtermelt gomba mennyiségét és minőségét is. A gomba ugyanis több hullámban terem, így a szakszerűtlen szedés tönkretelheti a következő termést. Az is nagyon fontos, hogy a gomba megfelelő méretben és időben legyen leszedve (se túl korán, se túl későn). Ezért nem véletlen, hogy a gombatermesztés költségei között igen jelentős részt tesz ki az élőmunka költsége (3. táblázat). Mivel Magyarországon az élőmunka még viszonylag olcsónak tekinthető, ebből a szempontból versenyelőnyben vagyunk az Európai Unió gombatermesztőivel szemben. Írországból – ahol az EU-s csatlakozást követően a gombatermesztés igen dinamikus fejlődésnek indult – például a munka költsége a magyarországinál sokkal nagyobb részt (40%) képvisel a termelési költségekben belül. Igaz, hogy a kedvezőbb piaci pozícióik miatt ezt a hátrányt a magasabb árral kompenzálni tudják.

A táblázat csak a gombatermesztés közvetlen költségeit tartalmazza, így nem szerepel benne a gombatermesztő saját munkadíja, a gomba csomagolásának, hűtésének és szállításának költsége, illetve a komposzt mozgatásához használt gépek költsége (ha vannak ilyenek), illetve az amortizáció. Ezek még kb. 10-15%-kal növelik meg az összköltséget. A komposzt beszerzési adatok II. fázisú komposztra vonatkoznak.

3. táblázat

A gombatermesztés költségszerkezete Magyarországon és Írországon 1999-ben (22 kg-os termésszinten számolva 100 kg becsírázott komposztra vonatkoztatva)

	Magyarország(1)		Írország(2)		
	Költség(3)	Részarány(4)	Költség(3)	Részarány(4)	
Anyagköltsége(13)	Komposzt(5)	2395 Ft	54,39%	3069 Ft	46,47%
	Takaró föld(6)	300 Ft	6,81%	291 Ft	4,41%
	Fűtés, hűtés, energia(7)	250 Ft	5,68%	437 Ft	6,61%
	Vegyszerek(8)	150 Ft	3,41%	116 Ft	1,76%
	Egyéb anyagok(9)	200 Ft	4,54%	58 Ft	0,88%
Bér+bérjellegű költségek(14)	Férfi munkaerő(10)	338 Ft	7,68%	1048 Ft	15,87%
	Szedés(11)	770 Ft	17,49%	1584 Ft	23,99%
	Összes változó ktsg.(12)	4403 Ft	100,00%	6604 Ft	100,00%

Forrás: OZT és TEAGASC

Table 3: The cost-structure of mushroom production in Hungary and Ireland (for 100 kg spawned compost, at a yield of 22 kg/100 kg compost)

Hungary(1), Ireland(2), cost(3), share(4), compost(5), casing(6), heat, power, light(7), chemicals(8), miscellaneous(9), hired labour(10), picking(11), total variable costs(12), material costs(13), labour costs(14)

Az ír tapasztalatok azt mutatják, hogy a gombatermesztés éves jövedelmezősége igen érzékeny az adott mennyiségű komposzton megtermelt gomba mennyiségének változására (Cawley és mtsai, 1995). Így például egy három egységes (három sátorból álló) gombatermesztő-telep jövedelme évi 5 termés esetén (20 kg gomba/ 100 kg komposztnál) meghaladja a 11 ezer írfontot¹. (Ez kb. 3,6 millió Ft-nak felel meg.) A termés 1 kg-os növekedése esetén a jövedelem 13.590 írfont (4,5 millió Ft), míg 1 kg-os csökkenésekor 8.595 írfont (2,8 millió Ft) lenne. Ez azt mutatja, hogy a termelő és a szedők szaktudása és gondossága jelentősen befolyásolhatja az elérhető jövedelmeket.

Természetesen a fenti megállapítások Magyarországon is igazak, amint azt a 4. táblázat mutatja. A táblázatban szereplő értékek kiszámolásánál figyelembe vettem a magasabb termékek nagyobb élőmunka (elsősorban szedés)

igényét – ezzel magasabb költségeit – is. Látható, hogy az átlagosnak nevezhető 24 kg-os termelési szinten és 240 Ft-os piaci áron már 29%-os jövedelmezőség érhető el. Nem szabad azonban megfedkezni róla, hogy ezt a (bruttó) jövedelmet olyan költségekre vonatkoztattam, melyek nem tartalmazzák pl. a vállalkozó saját bérét. Viszont ennek figyelembevételével is elmondható, hogy a gombatermesztés átlagos színvonalon és a kialakult piaci árakon a mezőgazdasági ágazatok többségénél magasabb jövedelmek elérését teszi lehetővé. Amennyiben a termelő képes magasabb hozamok elérésére (30-34 kg/100 kg komposzt, ami az új, III. fázisú komposzttal már könnyen teljesíthető), akkor igen jelentős bevételekre tehet szert. Ezt jól mutatja a felmérésben résztvevő néhány termeszto példája, akik ezzel a komposzttal termelve 57-132%-os (!) költségarányos bruttó jövedelmekről számoltak be.

4. táblázat

A gombatermesztés jövedelmezősége 1999-ben Magyarországon különböző termelési szinteken és piaci árakon (100 kg komposztra vonatkoztatva)

		Termés (kg)(1)									
		16	18	20	22	24	26	28	30	32	34
Értékesítési ár Ft/kg(2)	180	-1313	-1023	-733	-443	-153	137	427	717	1007	1297
	200	-993	-663	-333	-3	327	657	987	1317	1647	1977
	220	-673	-303	67	437	807	1177	1547	1917	2287	2657
	240	-353	57	467	877	1287	1697	2107	2517	2927	3337
	260	-33	417	867	1317	1767	2217	2667	3117	3567	4017
	280	287	777	1267	1757	2247	2737	3227	3717	4207	4697
	300	607	1137	1667	2197	2727	3257	3787	4317	4847	5377

		Termés (kg)(1)									
		16	18	20	22	24	26	28	30	32	34
Értékesítési ár Ft/kg(2)	180	-31%	-24%	-17%	-10%	-3%	3%	9%	15%	21%	27%
	200	-24%	-16%	-8%	0%	7%	14%	21%	28%	35%	41%
	220	-16%	-7%	2%	10%	18%	26%	34%	41%	48%	55%
	240	-8%	1%	11%	20%	29%	37%	46%	54%	62%	69%
	260	-1%	10%	20%	30%	40%	49%	58%	67%	75%	83%
	280	7%	18%	29%	40%	50%	60%	70%	79%	89%	97%
	300	14%	27%	38%	50%	61%	72%	82%	92%	102%	111%

Forrás: saját számítások

Table 4: The profitability of mushroom production in Hungary at different production and price levels (for 100 kg compost) production, kg(1), sale price, Ft/kg(2)

A VERSENYKÉPESSÉG JAVÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI A GOMBATERMESZTÉSBN

A gombatermesztés további fejlődését segíthetné elő a magyar belföldi gombafogyasztás növelése, ugyanis amíg az 1 főre jutó termelés esetében (3-3,5 kg/fő/év) felette vagyunk az európai átlagnak (2,4 kg/fő/év), addig a fogyasztás tekintetében elmaradunk az európai átlagtól (2,5-3 kg/fő/év). Ez az elmaradás annak ellenére megmaradt, hogy az utóbbi években a gombafogyasztás nálunk is növekedett, s mára elérte az évi 1,7-2,1 kg-os szintet. Ez az emelkedés részben a nagy áruházláncok elterjedésének köszönhető, mivel ezek kínálatában a

gomba állandó jelleggel szerepel. A fogyasztás növelésében emellett az OZT Gomba Tagozata is fontos szerepet játszik a kóstoltatási akciók megszervezésével és a tájékoztató kiadványok megjelentetésével. Amennyiben sikerülne a hazai gombafogyasztást az európai szintre emelni, az a gombatermesztőknek évi 8-10 ezer tonnás piacbővülést jelentene.

A fogyasztói igényeket – ez vonatkozik a kül- és belpiacokra egyaránt – azonban csak akkor lehet kielégíteni, ha a termelők alkalmazkodnak azokhoz. Így például a jövőben várhatóan csökkenni fog az ömlesztett, 6 kg-os ládáknak forgalmazott gombák részaránya a különböző mennyiségekben fóliával

¹ 1 írfont (IEP) = 330 Ft (HUF) MNB középárfolyamon, 2001. március

borított dobozos gombával szemben. Ez a gombatermesztőktől (a nagytermelőktől és a családi gazdaságoktól egyaránt) megköveteli a csomagolástechnika és a hűtőkapacitás fejlesztését. A hűtés, a megfelelő csomagolás és a hűtőkocsis szállítás azonban olyan összegű beruházásokat igényel, melyet a kisebb termesztők egyedül nem képesek megvalósítani, mivel számukra ez nem lenne rentábilis. A probléma megoldását a termelők összefogása, termelői szövetkezések létrehozása jelenthetné. Ezek a termelő és értékesítő szövetkezetek (TÉSZ) sokat javíthatnának a termesztők piaci pozícióin és a piacra vitt áru minőségén is. Ezt a „javulást” a piac árnövekedéssel honorálná, ami kedvező irányba befolyásolná a gombatermesztés jövedelmezőségét és a jövedelemtermelés biztonságát, így elősegítené az ágazat jövőbeni fejlődését is. A TÉSZ-ek létrehozására azért is szükség van, mert az Európai Unió csak ezeken a szervezeteken keresztül hajlandó támogatni a zöldség-gyümölcs ágazatot (Magyar Agrárkamara, 1999). A megkérdezett gombatermesztők mindegyike hallott már a TÉSZ-ekről és jelentős részük (90%-uk) szívesen tagja is lenne ilyen szervezetnek. Jelenleg azonban csak 15%-uk vesz részt valamilyen termelési integrációban.

A gombatermesztés további növekedésének lehet az alapja a III. fázisú komposzt szélesebb körű elterjedése, mely a két héttel rövidebb termelési periódus és a nagyobb termésátlagok miatt az évi gombatermelésre pozitív hat. (Érdemes itt megemlíteni, hogy Hollandiában már terjed a IV. fázisú komposzt is – mely már gombakezdeményeket is tartalmaz –, s ezáltal még rövidebb idő alatt termőre fordul.) A III. fázisú komposzt alkalmazásához azonban megfelelő szakismeretek szükségesek, amit – megfelelő szaktanácsadás hiányában – a termesztők csak nehezen tudnak megszerezni. Ezért a szaktanácsadói rendszer kiépítése és a szakemberképzés fejlesztése a gombaágazatban is elengedhetetlen fontosságú. Ez utóbbira már csak a múlt miatt is szükség van, hiszen a gombakutatás területén a magyar szakemberek világszerte elismertek. Az újabb gombák mesterséges termelésnek kidolgozása és azok termelésbe vonása jelentős versenyelőnyhöz juttatná a magyar gombatermesztést. E téren ma is folynak kutatások, így például Keszthelyen, a Veszprémi Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Karán a szarvasgomba mesterséges termesztésének lehetőségeit vizsgálják. Amennyiben sikerül megoldani, ennek az igen keresett és drága gomba révén nagy jövedelmeket lehetne elérni. Addig is azonban bővíteni kell azoknak a gombáknak a termelését, melyekre kidolgozott eljárás van, s a csiperke mellett a választék bővítésére (laskagomba, téli fülőke, harmatgomba, shiitake stb.) vagy gyógyászati célokra (shiitake és egyéb ázsiai gombák) szolgálhatnak.

A gomba feldolgozása szintén a jövedelmezőség javulását szolgálhatná (a hozzáadott érték növelésével és az értékesítés biztonságának

fokozásával), azonban a jelenlegi piaci viszonyok mellett még a belföldi piacon sem versenyképes az igen olcsó kínai importkonzervekkel. Itt kiterjesztési pont lehet a minőségi gombakonzerv előállításának választék bővítési célból. Ilyenek például a külföldön is keresett paradicsomos gomba vagy a gombasaláta. További lehetőséget nyújt a szárított gombatermékek (gombaszemek, gombapor) előállítása.

KÖVETKEZTETÉSEK

Magyarország nettó agrárexportőri pozícióját csak akkor lehet fenntartani, ha megfelelő módon sikerül reagálni a világgazdaság változásaira. Ez azt jelenti, hogy a termelési (és a termék-) struktúrát a piaci igényekhez igazodva kell alakítani. Ebben az átalakuló struktúrában a komparatív előnyeinket jól kihasználó alternatív mezőgazdasági ágazatok speciális termékei (mint például a gomba) is fontos szerepet játszhatnak, mivel a kistermelés keretei között is gazdaságosan állíthatók elő, kereskedelmük korlátozásokkal nem vagy csak kevésbé sújtott, piacuk pedig sok esetben szinte korlátlan. Az agrárexport diverzifikációjával tompíthatóak a volumenhordozó termékek világpiaci árának ingadozásából adódó kedvezőtlen gazdasági hatások, az exportbevétel pedig egyenletesebbé, kiszámíthatóbbá tehető a több lábón állásnak köszönhetően. Az exportra kerülő speciális termékek mennyiségének növekedésével párhuzamosan az azokat előállító termelők anyagi biztonsága, termelési kedve is növekedhet, ami kedvező hatással lehet a magyar mezőgazdaság fejlődésére.

A gombatermesztés jelentős hagyományokkal rendelkezik Magyarországon, ezért a termelési struktúra átalakításánál mindenképpen figyelmet érdemel. Ezt az is indokolja, hogy igen nagymértékben exportorientált ágazatról van szó, hiszen a megtermelt gomba 46%-a külföldön talál vevőre. Mellette szól az a tény is, hogy a gombából az Európai Unió behozatalra szorult, így termelésükre semmiféle korlátozás nem vonatkozik, ellenben a csatlakozásunk után jelentős támogatásokat kaphatunk a gombaágazat fejlesztéséhez.

Szintén nagy előnye a vizsgált ágazatnak, hogy élömléki-igénye viszonylag magas, így hozzájárulhat a vidéki lakosság foglalkoztatásának növeléséhez. Mindezek mellett kiegészítő tevékenységként is folytatható, ezért a mezőgazdasági termelők más, hagyományos termékekből származó jövedelmeit is jól kiegészítheti.

Ahhoz azonban, hogy a gombatermesztés tovább fejlődjön számos problémára kell megoldást találni. Az egyik ilyen gond – a mezőgazdaság egészéhez hasonlóan – a tőkehiány, ami a szükséges beruházások elmaradásához vezet és lehetetlenné teszi a fejlesztéseket. Szükség lenne a technológiaváltásra (gombasátrak és termesztőházak építésére), amihez a termelők nem rendelkeznek elegendő forrással. Véleményem szerint jó megoldás lenne a jelenleginél kedvezőbb feltételű hitelrendszer kialakítása.

A fejlődés további fontos meghatározója a termelők szakmai ismerete. Megállapítható, hogy többségük megfelelő szakmai tapasztalatokkal rendelkezik, azonban a korszerű marketing- és piaci ismeretek terén hiányosságok tapasztalhatók. Az ismeretek bővítése érdekében célszerűnek tartom egy olyan szaktanácsadói rendszer kiépítését, mely – a szakmai ismereteken túl – ezekre a kérdésekre is nagyobb hangsúlyt fektet.

Szintén jelentősen befolyásolhatja az ágazat sikerességét a megfelelő minőségű tenyész-alapanyagok megléte. A gombatermesztés esetében a III. fázisú komposzt nemrég került bevezetésre, és ezért még sok minőségi probléma merült fel ezzel kapcsolatban. A komposztgyártók ígéretei alapján azonban várhatóan ezek a gondok megoldódnak, és így megnyílik az út a csiperketermesztés további fejlődése előtt. A laskatermesztés esetében is vannak

hasonló nehézségek, aminek fő oka a törzstenyészetek elöregedése.

Nem elég a termékeket előállítani, azokat el is kell tudni adni. Az értékesítés alapvetően befolyásolja az ágazatok jövedelmezőségét, ezért a termelők alapvető érdeke a kiszolgáltatottság és a bizonytalanság csökkentése. Ehhez nagy segítséget nyújtana a termelők összefogása, azaz például a TЭСZ-ek létrehozása. A TЭСZ-ek létrehozása azért is időszerű lenne, mert az EU csatlakozást követően a támogatásokat csak az ilyen szervezeteken keresztül lehet megpályázni.

Összefoglalásként elmondható, hogy a gombatermesztés a magyar mezőgazdaság perspektivikus ágazata, mely – ha a szükséges fejlesztéseket végrehajtják – az EU csatlakozást követően is jelentős bevételekhez juttathatja az országot és magas jövedelmekhez a termelőket.

IRODALOM

- Cawley M.-Gillmor D. A.-Leavy A.-McDonagh P. (1995): Farm diversification. TEAGASC, Dublin
- Csendes J.-Maczák B. (1999): A hazai gombaágazat helyzete és jövője. Magyar Gomba, 3. 13. 9.
- Koronczy I-né (2001): A lengyel vámentesség. Magyar Gombahíradó, IX. 29. 5.
- Nagy A. (1997): A magyar gombaágazat fejlődési üteme, ágazati stratégiaalkotás Swot analízis alapján. „Vállalati környezet és alkalmazkodás az élelmiszertermelésben”, Tudományos Konferencia Kiadvány III., Gödöllő, október 9-10., 41-45.
- Rózsai A.-Nagy A. (1997): A magyar gomba bemutatkozik. Élelmiszer Marketing, március 2. 1-6.
- Hajdú-Bihari Napló (2000): Dinamikusan fejlődik a gombatermesztés. május 11.
- Magyar Agrárkamara (1999): A zöldség-, a gyümölcs- és a borágazat EU-szabályozása: A harmonizáció lehetséges következményei. Agrárium, 9. 8. I-VI.
- Országos Zöldség Terméktanács (1999): A zöldség és gyümölcs ágazat helyzete Magyarországon. OZT-AMC, Budapest
- TEAGASC (2000): www.teagasc.ie
- Világgazdaság (H., É.) (1999): Kedvezményes hitelre várnak a termelők. május 7.